

РОДИТЕЛСТВОТО КАТО ФУНКЦИЯ НА СЕМЕЙНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

доц. д-р Румен Тодоров Бостанджиев, д.м
Център по хуманитарни науки - БСУ

PARENTHOOD AS FUNCTION OF COUPLE RELATIONSHIPS IN FAMILY

Assoc. Prof. Roumen Bostandjiev, Ph.D
Burgas Free University

Abstract: *Parenthood is couple role in which both of the parents are responsible. Here we discuss opportunities for improvement of social work with parental couple in a way of strengthening their relationships when the child is in need. Contemporary practice of some social organizations in Bulgaria to „defend“ threatened children in family by administrative punishment of parents and attempts to take away a kid from them by the force, are criticized. Instead we offer organizational and institutional change in practice of family counselors.*

Key words: *Family Counseling, Support for families and kids in trouble, Social defend of children in risk, professional qualification of social; workers*

Родителството като партньорска роля

Една от най-важните ни роли в живота е тази да бъдем родители. За разлика от други житейски роли обаче, родителството не може да се изпълнява солово, а изисква партниране с кородител, както на биологично, така и на психологично и социално ниво (Harold and Leve., 2012). Припомням тази банална истина за да подчертая, че благополучието на децата не зависи единствено от индивидуалната воля и родителско поведение на всеки индивидуален родител, а най-вече от умението на двамата родители да си партнират през целия период от биологичното създаване на детето до израстването му като автономна зряла личност (Abse, S., 2012)

Партньорската същност на родителската роля не винаги се осъзнава от хората, ангажирани със социални дейности, подпомагащи децата в беда. За тях сякаш е по-важно детето да бъде „приютено“ (нахранено и под наблюдение), от колкото да се подпомогне възможността то да бъде обгрижвано от двама добре партниращи си родители. Тази идея е заложена и се изразява в пълната незаинтересованост на социалните служби от това кои са родителите, в какви отношения са те и от какви мотиви се ангажират със създаването на новия човек – социалните финансови „награди“ се дават не на родителската двойка, а единствено на майката и то без оглед на това на каква възраст е тя (дори и когато възрастта и е такава, че сексуалният контакт с нея е наказуем, според нашите закони), независимо какви са мотивите и да стане майка (при целенасочено раждане на деца с цел източване на държавния бюджет, след което децата се изоставят и занемаряват поради очевидната невъзможност да се полагат грижи за тях), или отчитане на партньорските отношения с бащата (в много случаи бащата остава неизвестен, не рядко и поради това, че няма документи за самоличност).

Подобна социална политика за „насърчаване на раждаемостта“ на практика насърчава безотговорното майчинство, горчивата цена на което – нарастващия брой изоставени, negliжирани, малтретирани, необразовани, насилвани и криминализирани деца у нас, плащаме всички ние с данъците си. Реално чиновниците, измислили и поддържащи тази социална политика минират чрез собствените ни средства възможността на всички в тази държава да имат спокойно и сигурно бъдеще. Бомбата със закъснител – увеличаващата се маса на неграмотни, без културни и неспособни, поради необразоваността си да извършват обществено полезен труд хора, затъващи все повече в стимулираната от държавата заучена безпомощност и принудени да оцеляват чрез криминално поведение, все по-заплашително цъка.

Анализ на съществуващата професионална практика при „закрила на детето“ у нас

Деклариран приоритет в социалната работа у нас е подпомагането на децата в риск. Като такива най-често се определят децата от т.н. „проблемни семейства“. По подразбиране и без особени дискусии за „проблемни“ се считат семействата с ниски доходи, тези с липсващ, отсъстващ или незаинтересован родител, както и семействата с родители, които имат девиантно поведение, тежко заболяване или инвалидност, пречици им да изпълняват успешно родителските си роли.

В определението за „проблемно семейство“ обикновено вниманието се фокусира върху характеристиките на „девиантния“ член на семейството (обикновено това е родителят насилник или родителят с противообществени прояви), като почти отсъства системната визия интерпретираща абнормните прояви не като индивидуално психологичен феномен, а като резултат от неадекватно партньорско взаимодействие в родителската двойка.

Според тази шаблонна логика, често възпроизвеждана в образованието на бъдещите социални работници, преобладава линейната причинно-следствена обусловеност. В основата традиционно е „безпаричието“, което води до лошите отношения и съответно до невъзможността да се изпълняват адекватно родителските роли. В този дух „закрилата на детето“ от проблемното семейство се вижда основно в „извеждането му“ от това семейство и „спасяването му“ от собствените му родители чрез поверяване на съдбата му в ръцете на „институционалните грижи“ на държавата или общината. В по-добрия вариант администрацията е тази, която взема решения и разпорежда евентуалното настаняване на детето в „приемно семейство“ или осиновяването му.

В тази, никога не изказвана открито позиция на институциите, „закрилящи“, детето, като основна опасност за негово благополучие се възприемат неговите родители (или поне единият от родителите) и поради това отношението към тях от страна на „социалните“ е изначално подозрително и враждебно. Спрямо тях „социалните“ се отнасят както строгият авторитарен родител се отнася към непослушните си и безотговорни деца. З всеки посветен в законите на възпитанието специалист е ясно, че подобно поведение по никакъв начин не стимулира израстването и изграждането на способност за поемане на лична отговорност, а подпомага влизането в още по-инфантилна и пасивно-агресивна позиция.

Категорично държавната социална администрация се отнася към затруднените родители не като към партньори, които тя е готова да подкрепи в усилието им съвместно да упражняват по по-добър начин съвместната си грижа за децата. Поради липсата на достатъчно средства, и компетентност социалният бюрократ е предпочел да заеме заплашителна поза, която на всичкото отгоре е и доста бутафорна. Асортиментът от въздействия, с които „закрилящите институции“ спасяват децата от безотговорните им родители обикновено се изчерпва с разследващи, констатиращи, администра-

тивно наказателни или по-често „сплашващи“ мерки, целящи силова принуда към отговорно родителство, срещу заплахата от отнемане на детето (при това не винаги с ясни юридически основания). В повечето случаи тези мерки са неефективни и явно демонстрират пълната безпомощност на службите да се справят със семейните конфликти. Не са изключение и ситуацията, при които намесата на социалните служби още повече утежнява и задълбочава проблемната ситуация в конфликтните семейства, нанасяйки допълнителни психотравми на засегнатите деца. Дори и някой представител на тези служби да се опита да оспори подобна теза, той няма от къде да се сдобие с аргументи, тъй като никой в тези институции не се интересува от реалната ефективност и последиците от действията им за „обслужвания контингент“. Обект на отчет са единствено количествените параметри, свързани с изразходваните средства и формално извършените дейности. Основният мотив за работа на хората в тези служби е страхът да не бъдат съкратени или наказани ако не се съобразят със спусканите „отгоре“ и постоянно, безпринципно променящи се разпоредби на психологично некомпетентни началства, назначавани според политическата конюнктура. Позицията и поведението на служителите в тези служби няма нищо общо нито с необходимата квалификация на специалист от сферата на помагачите професии (каквито са фамилните консултанти и психотерапевтите), нито с реалната възможност за творческо и иновативно професионално развитие, основано на личната инициатива. В много от службите поради ниското заплащане се назначават хора без всякакво специално образование, а дори и да са завършили висше образование в областта на социалните дейности, често при постъпването им в службата те научават, че бързо трябва да забравят наученото в университета, тъй като в административно-йерархичната структура на социалните служби, правилата са други. Противно на практиката, която имат свободните професионалисти с психотерапевтична практика, социалният служител не е ориентиран към интересите на хората, за които работи, а следва изискванията на своя работодател, който се разпорежда какво да бъде правено с „контингента“. В повечето случаи той е служител на институцията, а не партньор на родителите в нужда. Поведението му е сковано от административно-бюрокрайичната рамка, в която е прикован и бързо задушава всякакви пориви за творческо професионално развитие.

В така зададената от съответните институции роля, социалните работници реално се превръщат в разследващи и инспектиращи чиновници, изпълняващи формално бюрократични процедури с предимно санкциониращ характер. Самите те трудно се идентифицират, а и обществото не ги възприема като представители на т.н. „помагачи професии“ (каквито са психолозите, психотерапевтите, консултантите). Независимо, че от години в обучението на бъдещите социални работници (поне в програмите, предлагани от БСУ, активно е застъпена консултативната компетентност и наименованието на специалността е „Социални дейности и консултиране“), **осъществяването на консултативна практика в ежедневието на работата на социалния работник е реално невъзможна днес у нас поради следните причини:**

- По принцип консултативната услуга е доброволна и е иницирана от тези, които се нуждаят от нея. В практиката на „социалните“ обаче, контактът с тях обикновено е институционално „разпореден“ и поне единият от родителите, с които се „работи“ е в позицията на „недоброволен клиент“ (каквото и да означава това понятие)
- По принцип в помагачите професии консултантът е „служител на клиента“ и е призван да отговори на неговата заявка за промяна. В практиката на „социалните“ обаче, те са „служители на институцията“, който им плаща и тъй като се отчитат пред нея и зависят от нейната политика, те следват не

- заявката на клиента, а регламента, поставен от работодателя, което не рядко се оказва в разрез с интересите на клиента.
- В консултативната практика статусът на консултанта се определя от качеството и количеството на услугите, които предлага на клиента и свободното му търсене от негова страна. В „консултативната практика“ на социалните отсъства директна обратна връзка (финансова) от страна на клиента, както и възможност за реално отразяване на количествените и качествените аспекти на труда върху работната заплата. Поради това статусът на служител се определя не от клиента и качеството на получената помощ, а от уменията за кариерно израстване на служителя и успешното му вписване в административно-бюрократичния институционален и властови контекст на съответната структура.
 - В свободната консултативна практика консултантът непрекъснато е стимулиран да усъвършенства своята работа, да се квалифицира непрекъснато и да подхожда творчески и нестандартно към всяка нова консултативна ситуация. За разлика от него, социалният работник е „служител“, който е задължен да работи в тесните граници на бюрократично разписаното му служебно поведение, даващо изключително малко възможности за творчество, иновации и свободен професионален и морален избор. Обичайно е, поради административно-командния стил на управление на социалните институции, консултантът да бъде „служебно задължаван“ да следва професионално поведение, което противоречи на личните му морални и професионални разбирания.

При тази организация на работа в случаите, когато се налага „закрила на децата“, реално ангажираните социални институции не са в състояние да предоставят полезна и ефективна помощ. За съжаление предлаганите в момента социални услуги за деца драстично пренебрегват значението на партньорските отношения между родителите (Bohart, A., 2006). В същото време никой не смее да признае очевидният факт, че независимо от нарастващия брой на службите, услугите и служителите в социалните институции, съпроводен с непрекъснато нарастващ обем средства от националния бюджет, които се преразпределят чрез тях, броят на изоставените, малтретираните, насилваните и неглежираните деца у нас непрекъснато нараства. **Очевидно основната философия, на която е изградена системата за „закрила на детето“ у нас е дълбоко порочна и неефективна.**

Кои са основните **дефекти в административно-управленската постановка, върху която е изградена практика за подпомагане на децата на родителски двойки с проблемни отношения:**

- Отсъствие на цялостно и системно разбиране на социално-психологичните фактори, определящи неблагоприятия резултат в изпълнението на родителските роли главно като резултат от ниският родителски капацитет, липсата на родителска компетентност и неспособност за адекватно партниране от страна на родителската двойка.
- Отсъствие на изпреварваща, превантивна политика, фокусирана върху целенасочена подготовка за родителство и подпомагане на партньорските отношения в родителската двойка като основна възможност за подобряване на жизнената среда, в която израстват децата.

- Отсъствие на диференцирано стимулиране на раждаемостта, което да направи невъзможно и дори наказуемо създаването на деца от деца в явно нарушение на съществуващите у нас закони.
- Отсъствие на разбиране и законово признаване на родителството не само като основно човешко право, но и като недвусмислен акт на поемане на лична отговорност от страна на всеки от двамата родители. Такова разбиране би натоварило с наказателна отговорност всеки който създава деца или подтиква някого към създаване на деца при очевидна невъзможност да се осигури адекватна грижа за нормалното развитие и израстване на тези деца от страна на техните родители.
- Отсъствие на адекватни организационни възможности за масово предоставяне на компетентни консултативни услуги за нуждаещи се от психо-социална подкрепа родители, затруднени в осъществяването на адекватна грижа за децата си.
- Драстично разминаване между необходимите високите професионалните стандарти за практикуване на фамилно и двойково консултиране и масовото назначаване на хора без никаква специална квалификация, които служебно трябва да извършват интервенции в семейна среда.
- Отсъствие на адекватна професионална супер визия и възможности за професионално развитие в областта на фамилното консултиране и терапия в рамките на съществуващите социални институции, предоставящи консултативни услуги за родителски двойки.
- Отсъствие на достатъчно разнообразни и диференцирани консултативни услуги за родителски двойки, изправени пред различни предизвикателства, предлагани при достъпни условия от страна на социалните институции.
- Отсъствие на специализирана медиация, консултативна и психотерапевтична помощ за родители, които са в процес на раздяла или развод, които изграждат реконструирана семейна общност, които се грижат за деца със специфични образователни потребности или деца преминаващи през критични етапи в своето развитие.

Каква е алтернативата

Направеният анализ ни позволява да **търсим нови, по-адекватни възможности за ефективна професионална психо-социална подкрепа за родителските двойки в усилията им да осигурят по-добри условия и възможности за развитието на техните деца.**

Очевидно е, че паразитно разрастващата се административно-бюрократична система от служби и институции за „закрила на децата“ е едно все по-скъпо струващо, все по-неефективно и дори пречещо образование. Този факт от години се осъзнава не само у нас, но и по целия свят, като стимулира професионалните общности и хората, натоварени със социалното управление да търсят по-икономични, по-гъвкави и осигуряващи реална позитивна промяна форми и възможности за психо-социална подкрепа на семействата и родителските двойки.

Ако следваме съвременните тенденции за по-ефективна и икономична организация на психо-социалните услуги за децата и семействата (Corey. 2009) следва да са ориентирани към:

- Приоритетно фокусиране на вниманието върху родителската двойка за подпомагане на съзнателния и отговорен избор на родителско поведение, както в момента, когато се създава бъдещото поколение, така и в целия продължителен период на отглеждане и възпитание на децата.

- Консултативната и подкрепяща психо-социална помощ следва да се предоставя в съгласие с принципите и професионалните стандарти, утвърдени в дългогодишната фамилно терапевтична практика. Професионалистите, ангажирани с тази отговорна задача задължително трябва да притежават необходимата професионална квалификация и опит, които се изискват за фамилните консултанти и терапевти. Те трябва да имат възможност за постоянна професионална супер визия в процеса на професионалната си практика, както и възможност за непрекъсната професионална квалификация и развитие в област на двойковите и фамилните психо-социални интервенции, при най-тясно сътрудничество с други специалисти и експерти – фамилни терапевти, фамилни лекари, педагози, психолози, хора на изкуството.
- Вместо скъпо струващите, инертни и неефективни държавни и общински бюрократични структури, издържащи многоброен щат от нископлатени и ниско образовани кадри, психо-социалните услуги за родители трябва да бъдат предоставени на свободни организации на професионалисти, които са подчинени не на административно-политическата конюнктура, а на основаната на научни доказателства и добър международен опит практика, изискваща постоянни доказателства за реална ефективност.
- Популяризирането на тази все още твърде непопулярна у нас практика не би могло да се случи без целева финансова подкрепа (субсидиране) от държавния и общинските бюджети. Ако нуждаещите се от психо-социална подкрепа родители могат да ползват целеви субсидии, с които конкретно да покриват част от реалната цена на консултативната помощ, която сами избират от къде да получат, с много по-малко разходи биха се постигнали далеч по-значими резултати. Освен това, подобна организация на консултативната практика мощно би стимулирала развитието на цялата сфера на психо-социалните услуги по начин, който допринесе за професионалното развитие на семейните консултанти, утвърждава разпространението на професионалната психо-социална помощ в страната и издига професионалната позиция и престиж на професионалистите в тази област.
- Необходима е цялостна промяна в съществуващата законова уредба на предлаганите сега социални интервенции като държавата и нейните институции изместят акцента от административно контролиращите и санкциониращи роли спрямо родителите, към предоставяне на много по-голям асортимент от възможности за превантивно образование, партниране и подкрепа.
- Основен приоритет в социалните интервенции, насочени към подпомагане на родителството и грижата за децата следва да се постави върху образованието и превенцията, а не върху неефективното изразходване на огромни средства в етапи от развитието на проблемните ситуации, засягащи децата, когато вече трудно биха могли да се постигнат каквито и да било положителни резултати.
- В задължителните учебни програми в българското училище следва да залегнат предметни области като „Изграждане на социална и емоционална компетентност“ и „Подготовка за семеен живот и родителство“. Подобни инициативи като „Училища за родители“, „Школи за партньорство“, „Семейно консултиране“, „Медиация при раздяла и развод“ следва постепенно да се превърнат в неделима част от психо-социалните услуги, достъпни и желани от всеки български гражданин в различни периоди от неговия живот.

Ясно е, че подобна промяна няма как да се случи ако държавата и издържащите се чрез нея чиновници във вече изградените административни служби и институции, регулиращи преразпределението на обществените средства за „закрила на детето“ не отстъпят своята, доказала неефективността си, хегемонна позиция и не създадат подобри възможности за развитие на психо-социалните услуги от страна на професионалистите от областта на помагачите професии, които в реалните условия на пазара и професионалната конкуренция развиват и обогатяват професионалната си практика.

Тази промяна няма как да се случи без наличие на компетентна политическа воля, без гражданска и професионална активност от страна на съсловните общности, обединяващи фамилни терапевти, психотерапевти, социални работници и други експерти от областта на помагачите професии.

Колкото и трудна и болезнена за някого да е тази промяна, тя е неизбежна и вече е започнала в някои европейски страни като Великобритания, които имат значителен опит и утвърдена психотерапевтична практика от десетилетия. Обществеността и специалистите в тези страни вече не са безразлични за това как ще се изразходват парите на данъкоплатците, когато става въпрос да се осигурят оптимални условия за развитието на децата в обществото. Необходимостта от реорганизиране на системата за психо-социална подкрепа за родителите е на дневен ред и у нас.

Библиография

1. Abse, S. (2012). Comentary on Capter Two. In A. Balfour, *How Couple Relationships Shape Our World* (pp. 57 - 71). London: Carnac Books Ltd.
2. Bohart, A. (2006). The client as active self-healer. In G. S. (Eds), *A casebook of psychotherapy integration* (pp. 241-251). Washington: American Psychological Association.
3. Corey. (2009). *Theory and practice of counseling and psychotherapy (8th ed.)*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
4. Harold, G. T. (2012). Parents as parthners: how parental relationships affects children's psychological developemen. In A. (Bulfour, *How Couple relationships Shape Our World* (pp. 25 - 57). London: Karnac Books Ltd.